

Taliban režimi uzak saklanyp bilermikä?

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 25 января, 2025

Taliban režimi uzak saklanyp bilermikä? TALIBAN REŽIMI UZAK SAKLANYP BILERMIKÄ?

kitapcy.ru

Taliban režiminiň häkimiýet başyna geleni bәri birinji ýyly geçdi, hemmeleriň jogabyny bilesi gelýän sowaly bolsa şu:

Taliban režiminiň ömri niçik bor? Haçana çenli häkimiýetde saklanyp bilerkä?

Taliban dünýäniň iň güýcli harby ýaranlygy NAT0 we onuň hojaýyny ABŞ-na garşy ýeňiş gazanyp, halkara jemgyýetçiligiň gorkudyr haýran galyjylyk gatyşykly el çarpyşmasyna mynasyp bolanam bolsa, bärde gözden düşürmeli däl bir hakykat bar:

Taliban hiç wagtam gorkuly harby güýç bolmandy we frontda-da özbaşdak meňki bolsun diýer ýaly ýeke üstünlik gazanmandy.

Taliban 90-njy ýyllarda-da, soňky ýigrimi ýylда-da diňe garşıdaşlaryny satyn alyp öňe gitdi we ýeňislerini-de para-

peşgeşdir pulyň güýji bilen gazandy.

Ýadyňza salyň, 1996-njy ýylyň oktýabrynda Taliban Kabulyň etegine gelende demirgazykly birnäçe serkerde tarapyny üýtgedip, toparyň hataryna goşuldy welin, serkerde Ahmet şa Masut paýtagtdan yza çekilmäge mejbur boldy.

Bir ýıldan soñ ýene başga bir demirgazykly serketde General Mälík 2 million dollary jantaýyna urmagyň hasabyna Mazary-Şerifiň gapylaryny Talibana açansoñ, özbek lider General Dostum bar zadyny taşlap, Türkiýä gaçmaga mejbur boldy.

Ýagny, Talibanyň häkimiyet başyna gelen birinji döwründe frontda gazanan hiç hili üstünligi ýok.

Taliban agzalarynyň okuwynadan pursat

Şol bir ýagdaýda soňky ýigrimi ýylda-da Taliban NAT0-dyr ABŞ-na garşıy frontda gazanan ýeke ýeňşi ýok, hatda owgan hökümət güýclerine garşıy-da meňki bolsun diýer ýaly üstünligi bolmady. Şol sanda ýigrimi ýyllyk respublika döwründe Talibanyň eýeläp bilen ýeke etrap merkezi bolmandy, gaýtam tersine: toparyň bar elinde saklaýany çetki obalardyr posýoloklar bilen çäkli galdy.

Muňa garamazdan Kabuldaky režimiň puştun ganaty bilen Talibanyň arasynda gizlin dilleşik we hyzmatdaşlyk bardy.

Respublikan režimiň birinji prezidenti Hamit Karzaý Talibanyň bazarlarda, mekdepleriň öñünde, hatda metjitlerde bomba partladyp, bigünä adamlary öldürýändiklerine garamazdan, olara

terrorçy diýmäge bogny ysanokdy, tersine «byraderany-narazi» (nägile bolýan doganlarymyz) diýip, belli bir derejede toparyň militanlaryna bolan ýakynlygyny görkezýärdi.

Talibanyň ýolbaşçylary-da hut Karzaýyň özi ýaly puştundi.

Demirgazyk Ýaranlygynyň öñki liderleri

2001-nji ýylyň dekabrynda Germaniyanyň Bonn şäherinde geçirilen Öwganystan konferensiýasynda düzülen täze hökümét düzümünde puştunlar prezidentligi «ýolbars paýy» hökmünde alandyklaryna garamazdan, beýleki wezipeledi täjik, hazareý, özbek ýaly demirgazykly toparlar bilen bile paýlaşmaga mejbür bolupdylar.

Hemmeleriň bilýän, ýöne açık pysgyrylmaýan bir hakykaty bar: 1747-nji ýylda modern Öwganstanyň gurlan wagtyndan bări ýurdy bir özleri dolandyran puştunlar soňky ýigrimi ýylda häkimiýetiň demirgazykly toparlar bilen paýlaşylmagyna ölýjek boldular.

Belkäm şonuň üçindir (Karzaýdyr Gani ýaly), häkimiýetdäki puştunlar bilen oppozisiýadaky (Taliban) puştunlar demirgazykdaky toparlara garşı öz aralarynda gizlin dilleşige we hyzmatdaşlyga giripdiler.

Puştunlaryň ahyrky maksady häkimiýetdir oppozisiýa bilen elele berip, tutuş Öwganstanyň üstünde absolýut puştun häkimiýetini täzeden üpjün etmek.

Respublikan režimiň simwolyna öwrülen obaly we bilimli aýal-gyzlar

Respublikan režimiň puştun şärikdeşleri bilen Talibanyň arasyndaky gizlin dilleşik sagda-solda gürrüň edilýändigine garamazdan, demirgazykly toparlar bu gürrünlere ynanmandylar, sadalyk edip puştun doganlaryna ynanypdylar.

Karzaýyň iň gizlin maksady demirgazykly toparlary mümkün boldugyndan häkimiýetden çetleşdirmek, muny edip bolmasa, iň bolmanda gowşatmakdy.

Galyberse-de, Jorj Buş döwrüniň goranmak ministrlerinden Robert Geýts hem kitap edip çykardan ýatlamalarynda Karzaýyň demirgazykly toparlary häkimiýetden çetleşdirmek üçin özlerinden talibanlaryň demirgazyk etraplaryna aralaşdyrmaga ýardam etmegi haýyış edendigini ýazypdy.

2014-nji ýylда hileli saýlawlar bilen häkimiýet başyna gelen Aşraf Gani Karzaýyň bu meýilnamasyny hasam berkleşdirip dowam etdirdi.

Gani Goranmak ministriniň we Ýaragly Güýçlerdäki ierarhiýanyň üstünden ätläp, goşun bölümlerine serkerdelik edýän serkerdeleri hut özi belledi, netijede Talibanyň düzлük ýerlerde arkaýyn öñe süýşmegine şert döretdi.

Ganiniň bellän serkerdeleriň hemmesiniň asly puştundi, olar düzлük ýerlerde göz üçin çaknyşan bolup, soňam goşunyuň ýaraglarydyr beýleki serişdelerini taşlap yza çekilýärdi.

Şeýlelikde, Taliban her çaknyşykdan soň hem-ä täze ýer basyp

alýardy, hemem köp möçberde ok-däri, ýarag edinýärdi.

Demirgazyk Ýaranlygynyň öñki liderleri

General Dostum birnäçe gezek demirgazykda goşun bölümleriniň Talibana garşı operasiýalaryna ýolbaşçylyk etmäge başladam welin, Ganiniň kömek alýan topar tarapyndan iki gezek duzaga düşürildi we zordan janyny halas etdi.

Muňa garamazdan Dostum başlyklaýyn demirgazykly liderleriň biri-de özlerine garşı oýnalýan oýna düşünmediler ýa-da düşunesleri gelmedi.

Ýogsam bolmasa etmeli iş bellidi: 2021-nji ýylyň birinji iki aýynda Demirgazyk Owganystanda goşun bölümleri hiç hili garşılyk görkezmezden yza çekilende we etraplar yzly-yzyna Talibanyň eline geçende Dostum, Muhakkik, Ata, doganlar Masut, Halili ýaly demirgazykly liderleriň egin-egne berip, demirzyk etraplarynda dolandyryşy ele almagy we Kabuldan garaşsyz hökümét gurmalary gerekdi.

Owgan liderler

Şeýtmek üçin diýseň amatly şertler döräpdi. Ýaragly Güýçlerde we polisiýanyň düzümünde täjik, hazareý, özbek ýaly demirgazykly toparlara degişli müňlerçe harby gullukçy, ofiser bardy, bularyň barsy ellerindäki serişdeler bilen bile taraplaryny üýtgetmäge taýýar ýagdaýda durdy.

Eger şeýden bolsadylar, owgan goşun bölmeleriniň elindäki uçarlaryň, tanklaryň, bronirlenen awtoulaglaryň, harby aragatnaşyk serişdeleriň, ýaraglaryň, ok-därileriň iň bolmanda ýarsy demirgazykly toparlaryň eline geçerdi.

Şeýlelikde, Owganystanyň günortasy Talibanyň golastynda jahylyyetden, fanatizmden we gadagançylyklardan doly magnawy tümlüge bürenen wagty, respublikan režim soňky ýigrimi ýylda gazanan azatlyklar bilen demirgazykda ýaşamagyma dowam ederdi. Ömürleriniň ep-esli bölegini frontda, galan ýigrimi ýylyny-da özlerine mal-mülk, baýlyk toplap geçiriren Dostum, Ata, Muhakkik, Masut doganlar, Halili ýaly demirgazykly liderleriň strategiýadan, meýilnamalaýyn işden we döwlet dolandyryşyndan bilyän zatlary ýokdy.

Bularyň bar bilyän zady Karzaýdyr Gani ýaly içi güjükli möjek syýasatçylaryň her aýdýanyna çyny bilen ynanmakdy.

Gaýtam Dostum özünü sürgüne ugradan Karzaýdyr Gani yzyna çagyrranda, hiç zat bolmadık ýaly ylgap gelipdi hem-de saýlaw kampaniýalarynda olaryň peýdasyna hars atyp işläpdi.

Talibanyň aýal-gyzlaryň bilim almagyna getiren gadagançylygy hakdaky karikatura

Taliban režimi daşardan geljek berk zarba bilen ýykyljak gumbaýrakdan gurlan gala ýaly bolup görünýändigine garamazdan, häzirki ýagdaýlar, gynansak-da, olaryň peýdasyna.

Şol sanda, Owganystanda hemmeleriň uruşdan bizar-peteňi çykdy. Şol bizar-peteňligi owgan urşunyň hemaýatkärleriniň arasynda- da görmek bolýar.

Indi goňsy ýurtlaram, sebit ýurtlary-da, uly güýcлерем Owganystan üçin barmaklaryny-da gymyldadasы gelenok.

Owgan oppozisiýasynyň daşardan goldaw bolmasa, Talibana garşy uruşyň başyny başlamak oñaryp bolmajak iş däl, ýöne örän kyn.

Eýýäm Talibanyň häkimiýet başyna gelenine bir ýyl geçenem bolsa, oppozisiýanyň meňki bolsun diýer ýaly garşylygy bolmady.

Taliban häkimiýetini agdaryp biljek iki ähtimal ýoluň biri – açlygyň we ykdysady pese düşüşligiň döreden köpcülikleýim halk gozgalaňy, beýleki ýoly bolsa – oppozisiýanyň daşardan güýcli goldaw tapmagy.

Üçünji ähtimallygam, dünýäniň möhüm paýtagtlarynyň birinde düýbi Owganystandan gelip çykýan «11-nji sentýabır» teraktyna meňzeş terrorçylykly hadysanyň bolup geçmegidir.

Garaşyp göreris.

Esedulla OGUZ,
Türkiýeli türkmen žurnalisti.

13.09.2022 ý. Publisistika